

MTTDA RIVOJLANTIRUVCHI EKOLOGIK MUHITNI TASHKIL ETISH

*Ibragimova Ruxsora Sur'at qizi,
Yunusobod tumani 53-MTT derektori*

Kalit soʻzlar: oʻsimlik, hayvonlar, inson, tirik mavjudotlar, tabiat, olam, inson, tabiat, bogʻliqlik, aloqa, sogʻlomlashtiruvchi, kognitiv, axloqiy, estetik.

Maktabgacha yoshda shaxsning umumiy madaniyatiga poydevor qoʻyiladi, Davlat talablari va Davlat oʻquv dasturiga muvofiq, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik asoslarni shakllantirish nazarda tutilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar oʻsimliklar, hayvonlar, insonni tirik mavjudotlar, tabiat olamidagi, inson va tabiat oʻrtasidagi bogʻliqlik va aloqalar haqida; sogʻlomlashtiruvchi, kognitiv, axloqiy, estetik, amaliy singari tabiat qadriyatlarining xilma-xilligi; tabiat insonning yashash manzili ekanligi haqida boshlangʻich bilimlarga ega boʻladilar. Bolalarga ekologik taʼlim va tarbiya berish – hozirgi zamonning oʻta muhim muammosi hisoblanadi: insonlarning ekologik tafakkuri va ekologik madaniyatigina sayyoramizni va insoniyatni bugungi inqirozdan olib chiqishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik taʼlimi va tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun shunga munosib muhitni yaratish katta ahamiyatga ega. Boy ekologik muhit bolalarda ekologik tasavvur va ekologik madaniyat samarali shakllanishining eng muhim shartidir. Ekologik taʼlim va tarbiya boʻyicha uslubiy jihatdan barkamol rivojlanish muhiti “maktabgacha taʼlim muassasalari xodimlari tomonidan ikki holat tushunilishini anglatadi: hayvonlar va oʻsimliklar hayotiga ekologik yondashuv hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash metodikasining oʻziga xos xususiyatlari”. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik taʼlim va tarbiya berish uchun rivojlantiruvchi muhit Oʻzbekiston Respublikasi Davlat oʻquv dasturi va Davlat talablariga muvofiq shakllantiriladi. Bola MTTda his etgan muhit nafaqat ekologik taʼlim, balki maktabgacha taʼlim tizimining meʼyoriy hujjatlarida nazarda tutilgan bola faoliyatining barcha koʻrinishlari boʻyicha oʻqitish va tarbiyalash uchun xizmat qilishi kerak. Bu muhitning tuzilishi bolaning qiziqish va ehtiyojlariga javob berishi hamda uning hissiy yetukligini taʼminlashi kerak. MTT pedagoglari va butun jamoasining vazifasi oʻz MTTda ekologik muhitni yaratishga katta eʼtibor berishdan iborat. Rivojlantiruvchi ekologik muhitni tashkil qilishda bir necha darajalarni moʻljallash mumkin.

Ekologik taʼlim va tarbiya boʻyicha taʼlim-tarbiya faoliyatini rejalashtirish Dasturni amalga oshirish va har bir bolada asosiy kompetensiyalarni shakllantirishni taʼminlashning muhim qismi hisoblanadi. Ekologik taʼlim-tarbiya faoliyati tematik

reja4 bilan omuxtalashtiriladi va kun davomida, shu jumladan, zarurat tug‘ilganda, rejim vaqtlarida amalga oshiriladi. Material pedagog tomonidan bolalarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda “oddiydan murakkabga” tamoyiliga muvofiq rejalashtiriladi. Masalan: bolalarning ko‘nikma va malakalari ortib borishi bilan o‘simliklar va hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilish faoliyati mazmuni murakkablashtirishi mumkin. Ekologik ta‘lim va tarbiyada rivojlanish sohalarini integratsiyalash maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoning yaxlit manzarasini shakllantirishni ta‘minlashga imkon beradi, bilim sifati ortishiga xizmat qiladi, rivojlanish markazlarida ta‘lim-tarbiya faoliyati mazmunini kuchaytiradi, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonidagi faollikning rivojlanishiga hissa qo‘shadi. MTT sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyati asoslarini shakllantirish uchun ekologiyani barcha rivojlanish markazlarida bolalar bilan ishlashning turli shakllari va usullari orqali integratsiyalash, ekologik ta‘lim va tarbiyaning yaxlit tizimini yaratish zarur. Rejalashtirishda pedagogga rivojlanish markazlari va rejim vaqtlariga (ertalab va kechqurungi sayr, ovqatlanish) ekologik ta‘lim va tarbiya elementlarini kiritish, ijodiy yondashuvni namoyon etish, bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish tavsiya etiladi. Davlat talablari va Davlat o‘quv rejasi maktabgacha yoshdagi bolalarning ta‘lim-tarbiya jarayonining mazmuni va tashkillashtirilishini belgilaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta‘limi mazmunida ekologiyaning uchta asosiy sohalarini bo‘yicha dastlabki bilimlar ajratib ko‘rsatiladi: umumiy ekologiya; amaliy ekologiya; ijtimoiy ekologiya. Har bir rivojlanish markazida bolalarning yoshiga mos keladigan ekologik mazmundagi o‘yinlar, bolalar tadqiqoti uchun asbobuskunalar, kuzatish kalendarlari, ijodkorlik uchun materiallar, kolleksiyalar, mehnat faoliyati uchun jihozlar, bolalar ijodiyoti natijalari mavjud bo‘ladi. Bularning barchasi kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fantaziya, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishni rivojlantirishga yordam beradi. Bu markazni tabiiy yorug‘lik yetarlicha tushadigan joyga joylashtirish maqsadga muvofiq, chunki bu yerda xona o‘simliklari (gullar), shuningdek akvarium, qushlar bo‘lishi nazarda tutiladi. Bundan tashqari, turli tajribalar o‘tkazish uchun mustahkam pishiq sirt (stol) bo‘lishi tavsiya etiladi. Guruh xonalarida bolalar faoliyatining har xil ko‘rinishlari: o‘yinlar, konstruksiyalash, jismoniy harakatlar, ijodiy faoliyat uchun maydonlar ajratish lozim. Guruhda “Fan va tabiat» rivojlanish markazini yaratish alohida e‘tiborga loyiq. U o‘simliklarning turli-tuman xillari va hayvonlarning bir turini o‘z ichiga olishi kerak. O‘simliklarni shunday tanlash kerakki, bolalarga uning organlar tuzilishi xilma-xilligi (poyalari barglari, gullari), yashash sharoitiga bo‘lgan talablarining turfaligi, parvarish qilish va ko‘paytirish usullarini ko‘rsatish mumkin bo‘lsin. Pedagoglar rivojlanish markaziga “injiq” bo‘lmagan, alohida, yaratish qiyin bo‘lgan sharoitlarni talab qilmaydigan va shu bilan birga bolalarning atrof-muhit va tabiatshunoslik bo‘yicha bilimlarini boyitishga xizmat

qiladigan o‘simliklar va hayvonlarni kiritishlari lozim. Rivojlanish markazining barcha obyektlari xavfsiz bo‘lishi: zaharli, muammo tug‘diruvchi bo‘lmasligi zarur. Bu bolalarni mustaqil ravishda ularni kundalik parvarish qilishga jalb etish imkonini beradi, natijada har qanday ekologik savodxon shaxs uchun zarur bo‘lgan mehnat ko‘nikmalari shakllanishi ta‘minlanadi. Jonli tabiatning “o‘ziniki bo‘lib qolgan» obyektlari bilan kundalik aloqa bolalarda kuzatuvchanlik, qayg‘urish qobiliyatini rivojlantiradi va eng muhimi, yashil do‘stlarining holati uchun javobgarlik hissini shakllantiradi: agar biz ularga yordam bermasak, ularga boshqa hech kim yordam bermaydi, chunki bu yerda bizdan boshqa hech kim yo‘q. Boshqa iqlim zonalari haqidagi bilimlarni to‘ldirish uchun guruh xonasida barcha asosiy tabiiy landshaftlar: tekislik, tog‘, cho‘l, dengiz suv havzasining yirik modellarini yaratish mumkin. Bu yerda ona Yerimizning tarixini ham tasvirlanishi mumkin. Ushbu maketlarni yaratishda pedagoglar, bolalar va ota-onalar ishtirok etadilar. Yig‘ilgan tabiiy materialdan nafaqat tabiiy fanlarga doir boshlang‘ich tushunchalarni shakllantirishda, balki tasviriy va mehnat faoliyati uchun ham qo‘llash mumkin. Guruhlararo daraja. Ushbu darajada MTT imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tabiat yo‘laklari, zallarsh, xonalari, ekologik xonalar, laboratoriyalarni tashkil etish tavsiya qilinadi. Bolalar bu yerga nisbatan qisqa muddatga muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun kelishadi. Bo‘sh joy yoki xona mavjud bo‘lgan taqdirda ekologik muhitning guruhlararo darajasi bolalar bilan ekologik ishlar olib boriladigan ekologik xona sifatida taqdim qilinishi mumkin. Ushbu xonada bolalarning samarali faoliyati va bolalar ishlarining ko‘rgazmalari uchun joy ajratish tavsiya etiladi. Bolalar uchun ekologik mavzudagi kitoblar, geografik atlaslar, globus, hayvonlarni qaysi turga mansubligini aniqlovchi qo‘llanmalarni o‘z ichiga olgan kutubxona ham joy olishi mumkin. Shuningdek, minerallar, qobiqlar, patlar, jun, terilar va boshqa to‘plamlar ham bo‘lishi mumkin. Bugungi kunda bolalar bilan hasharotlar va boshqa hayvonlarning kolleksiyalarini tuzish tavsiya etilmasligi bois tayyor kolleksiyalardan foydalanish mumkin. MTTda kichik joy yoki xonani ajratish imkoni bo‘lsa, har bir bolaning o‘z joyi bo‘lgan laboratoriya tashkil etish mumkin. Bola bu joyni tartibda saqlashi talab etiladi. Tajriba o‘tkazish paytida bolalarga uning ismi va familiyasi qayd etilgan nishon va maxsus kiyim (fartuk) kiyishlari tavsiya etiladi. Laboratoriyada tajriba o‘tkazish uchun oddiy jihozlar bo‘lishi tavsiya etiladi: idish (stakan, naychalar, tarelka va boshq.), mikroskop, lupalar, xavfsiz termometrlar, barometr, qum soati, filtr qog‘ozi va boshqa materiallar. Ekologik xonada guruhlararo jonli burchakni hosil qilish mumkin. U yerda bizning sharoitimizda insonsiz yashay olmaydigan hayvonlar: to‘lqinsimon to‘tiqushlar, kanareykalar, manzarali baliqlarni boqish mumkin. Bu yerda turli o‘lchamdagi bir nechta akvariumlarni saqlash mumkin. MTTda ekologik ta‘lim va tarbiya yaxlit pedagogik jarayonning bir qismi bo‘lib, unda Davlat o‘quv dasturiga muvofiq, asosiy va yetakchi faoliyat turi o‘yin hisoblanadi. O‘yin bu bolani o‘z-o‘zi va atrofidagi

dunyoni o‘rganishga undashning tabiiy usuli hisoblanadi. O‘yin shaxsiyatni boyitadi va rivojlantiradi, shuning uchun u ekologik ta’limda keng qo‘llanilishi kerak. Aynan o‘yin bolalarning ekologik tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi, uning yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda asosiy ekologik tushunchalar tizimlari shakllanadi hamda obyektlar va tabiat hodisalariga ongli ravishda to‘g‘ri munosabatda bo‘lish tarbiyalanadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni O‘RQ-595-son, 16.12. 2019-y.

2. “O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori № 434, 27.05. 2019-y.

3. “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori PQ4312-son, 08.05.2019-y.

4. “O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablarini tasdiqlash haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta’lim Vazirining buyrug‘i. Ro‘yxat raqami № 3032. 03.07.2018-y.

5. Grosheva I., Yestafyeva L., Maxmudova D., Nabixanova Sh., Pak S., Nazarova V. G., Abdunazarova N., Isxakova M., “Ilk qadam” Maktabgacha ta’lim muassasalari uchun Davlat o‘quv dasturi, to‘ldirilgan ikkinchi nashr, 3.2. bob, Toshkent-2021.

6. Kiryanova R. A. Maktabgacha ta’lim muassasasida mavzuni rivojlantiruvchi muhitni qurish tamoyillari. – M.: Detstvo-Press, 2010.

7. Goncharova E. V. G 65 Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash nazariyasi va usullari: oliy pedagogik o‘quv yurtlari talabalari uchun ma’ruzalar kursi. – Nijnevartovsk: Nijnevart. ijtim. universitet. nashriyoti, 2008. - 326 b.